

नेपाली बाल गीत र कविता प्रकाशनमा रत्न पुस्तक
भण्डारको योगदान

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय
वर्षको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

चेतनाथ कोइराला

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०६७

शोध निर्देशकको सिफारिस

नेपाली बाल गीत र कविता प्रकाशनमा रत्न पुस्तक भण्डारको योगदान शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र चेतनाथ कोइरालाले मेरा निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि., नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
डा. जीवेन्द्र देव गिरी
सह-प्राध्यापक,
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
त्रिभुवन विश्व विद्यालय
कीर्तिपुर

मिति : २०६७/१२/

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत त्रिभुवन विश्व विद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र चेतनाथ कोइरालाले त्रि.वि., स्नातकोत्तर तहमा नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको नेपाली बाल गीत र कविता प्रकाशनमा रत्न पुस्तक भण्डारको योगदान शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

१. नि. विभागीय प्रमुख	प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम	.....
२. शोध निर्देशक	डा. जीवेन्द्र देव गिरी	.....
३. बाह्य परीक्षक	सहप्रा. डा. वेदव्यास उपाध्याय	.....

मिति : २०६७/१२/२७

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय सहप्राध्यापक गुरु डा. जीवेन्द्र देव गिरीको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यसको तयारीका क्रममा प्राध्यापन तथा विविध व्यावहारिक कार्यको व्यस्तताका विच पनि मलाई आफ्नो अमूल्य समय दिई शोधकार्यमा अभिप्रेरित गर्नुका साथै सचेत र सजग गराउँदै निरन्तरता प्रदान गरी प्रस्तुत शोधपत्रलाई यस रूपमा ल्याउन समुचित मार्ग निर्देशन गरि दिनु हुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति अनुगृहीत छु ।

शोध प्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने सुअवसर प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदीप्रति म कृतज्ञ छु । यसै गरी शोधपत्रको तयारीका क्रममा सहयोग, सुभाब र प्रेरणा दिनु हुने नेपाली केन्द्रीय विभागका आदरणीय गुरुहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यसै गरी शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सामग्री सङ्कलन गर्नेदेखि शोधपत्रको अन्तिम रूपरेखा तयार गर्नसम्म आफ्नो अमूल्य व्यावसायिक कार्यलाई थाती राखेर समय र श्रम प्रदान गरी सहयोग गर्नु हुने रत्न पुस्तक भण्डारका प्रबन्ध निर्देशक गोविन्द प्रसाद श्रेष्ठप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

विभिन्न पारिवारिक आर्थिक कठिनाइहरू हुँदाहुँदै पनि सदैव शैक्षिक उन्नति, प्रगति र सफलताको आशीर्वाद दिनु हुने मेरा पूजनीय बुबा, आमा अनि मलाई सधैं पढ्ने प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्ने जीवन साथी सरु कोइरालाप्रति कृतज्ञ छु ।

त्यसै गरी यो शोधपत्र तयार पार्नका लागि सहयोग गर्नुहुने मेरा साथीहरू केदार, मदन, हरि, ज्ञानु, बल्लभ, कमल लगायतका सम्पूर्ण साथीहरूप्रति पनि आभारी छु । यस शोधपत्रलाई छिटो छरितो र सहज रूपमा टङ्कन गर्ने रेसुङ्गा कम्प्युटर सेन्टर, नयाँ बजार, कीर्तिपुरका नारायण बस्नेतलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६४/०६६

क्रमाङ्क : १४९

मिति : २०६७/१२/

.....

चेतनाथ कोइराला

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौँ

विषय सूची

पहिलो परिच्छेद : शोधपत्रको परिचय

१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	४
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७ शोधविधि	५
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	५

परिच्छेद दुई

रत्न पुस्तक भण्डारको परिचय

२.१ पृष्ठभूमि र स्थापना	६
२.२ रत्न पुस्तक भण्डारको स्थापनापूर्व र समकालका पुस्तक गतिविधि	७
२.३ विकास परम्परा	९
२.३.१ पुस्तक प्रकाशन, वितरण र विक्री	९
२.३.२ विक्री भण्डारको व्यवस्था	११
२.३.३ पुरस्कार तथा सम्मान	११
२.४ निष्कर्ष	१२

परिच्छेद तिन

बाल साहित्यका विधाका रूपमा बाल गीत र कविता

३.१ बाल साहित्यको परिचय	१४
३.२ बाल साहित्यको परिभाषा	१४
३.३ बाल साहित्यको प्रयोजन	१६
३.४ बाल साहित्यको एक विधाका रूपमा बाल गीत	१७
३.४.१ बाल गीतको अर्थ	१७
३.४.२ बाल गीतको परिभाषा	१८

३.४.३ बाल गीतका तत्त्वहरू	१९
३.४.३.१ विषय	१९
३.४.३.२ भाषाशैली	१९
३.४.३.३ लय	२०
३.४.३.४ शीर्षक	२०
३.४.४ बाल गीतको विशेषता	२०
३.४.५ बाल गीतको वर्गीकरण	२०
३.४.५.१ प्रश्नात्मक शैलीका बाल गीत	२१
३.४.५.२. प्रश्नोत्तरात्मक शैलीका बाल गीत	२१
३.४.५.३ सवाई शैलीका बाल गीत	११
३.४.५.४ गाउँखाने कथा शैलीका बाल गीत	२२
३.४.५.५ पुनरावृत्ति शैलीका बाल गीत	२२
३.४.५.६ संस्मरणात्मक शैलीका बाल गीत	२२
३.४.५.७ बाह्रमासे शैलीका बाल गीत	२३
३.५ बाल साहित्यको एक विधाका रूपमा बाल कविता	२३
३.५.१ बाल कविताको अर्थ	२३
३.५.२ बाल कविताको परिभाषा	२४
३.५.३ बाल कविताका तत्त्वहरू	२४
३.५.३.१ विषय	२४
३.५.३.२ भाषाशैली	२५
३.५.३.३ लय	२५
३.५.३.४ शीर्षक	२५
३.५.४ बाल कविताका विशेषता	२५
३.५.५. बाल कविताको वर्गीकरण	२६
३.५.५.१ प्रकृति जगत् सम्बन्धी बाल कविता	२६
३.५.५.२ देशप्रेम सम्बन्धी बाल कविता	२६
३.५.५.३ खेलकुद सम्बन्धित बाल कविता	२७

३.५.५.४ पशुपन्थी सम्बन्धी बाल कविता	२७
३.५.५.५ फलफुल सम्बन्धी बाल कविता	२८
३.५.५.६ सामाजिक चालचलन सम्बन्धी बाल कविता	२८
३.५.५.७ हास्य मनोरञ्जन सम्बन्धी बाल कविता	२८
३.५.५.८ चाडपर्व सम्बन्धी बाल कविता	२९
३.६ बाल गीत र बाल कविताबिच सम्बन्ध	२९

परिच्छेद चार

रत्न पुस्तक भण्डारद्वारा प्रकाशित नेपाली बालगीत र कविताको अध्ययन

४.१ पृष्ठभूमि	३१
४.२ बाल साहित्यिक कृतिहरूको सूची	३२
४.३ बाल गीत र बाल कविताका पुस्तकहरूको सूची	३७
४.३.१ बाल कविता सङ्ग्रह	३७
४.३.२ बाल गीत सङ्ग्रह	३८
४.४ बाल गीत र बाल कविताहरूको विश्लेषण एवम् मूल्याङ्कन	३८
४.४.१ बाल-रत्न कविता सङ्ग्रह	३८
४.४.१.१ विषय वस्तु	४०
४.४.१.२ भाषाशैली	४०
४.४.१.३ लय	४०
४.४.१.४ शीर्षक	४१
४.४.१.५ निष्कर्ष	४१
४.४.२ झिलिमिली तारा बाल कविता सङ्ग्रह	४२
४.४.२.१ विषय वस्तु	४२
४.४.२.२ भाषाशैली	४३
४.४.२.३ लय	४३
४.४.२.४ शीर्षक	४४
४.४.२.५ निष्कर्ष	४४

४.४.३ बाल बगैँचा बाल कविता सङ्ग्रह	४५
४.४.३.१ विषय वस्तु	४५
४.४.३.२ भाषाशैली	४७
४.४.३.३ लय	४७
४.४.३.४ शीर्षक	४८
४.४.३.५ निष्कर्ष	४८
४.४.४ गीतापापा पौराणिक बाल काव्य	४९
४.४.४.१ विषय वस्तु	४९
४.४.४.२ भाषाशैली	५०
४.४.४.३ लय	५०
४.४.४.४ शीर्षक	५१
४.४.४.५ निष्कर्ष	५१
४.४.५ रमाइला नानी बाल कविता सङ्ग्रह	५१
४.४.५.१ विषय वस्तु	५१
४.४.५.२ भाषाशैली	५३
४.४.५.३ लय	५४
४.४.५.४ शीर्षक	५४
४.४.५.५ निष्कर्ष	५५
४.४.६ पुतलीको विहे बालकविता सङ्ग्रह	५५
४.४.६.१ विषय वस्तु	५५
४.४.६.२ भाषाशैली	५६
४.४.६.३ लय	५७
४.४.६.४ शीर्षक	५८
४.४.६.५ निष्कर्ष	५८
४.४.७ बामपुङ्के बाल कविता सङ्ग्रह	५९
४.४.७.१ विषय वस्तु	५९
४.४.७.२ भाषाशैली	६०

४.४.७.३ लय	६१
४.४.७.४ शीर्षक	६१
४.४.७.५ निष्कर्ष	६२
४.४.८ पोखरीका माछा बाल कविता सङ्ग्रह	६२
४.४.८.१ विषय वस्तु	६२
४.४.८.२ भाषाशैली	६३
४.४.८.३ लय	६३
४.४.८.४ शीर्षक	६४
४.४.८.५ निष्कर्ष	६४
४.४.९ कानाकाना कुर बाल कविता सङ्ग्रह	६५
४.४.९.१ विषय वस्तु	६५
४.४.९.२ भाषाशैली	६६
४.४.९.३ लय	६६
४.४.९.४ शीर्षक	६७
४.४.९.५ निष्कर्ष	६७
४.४.१० चरी आयो बाल कविता सङ्ग्रह	६८
४.४.१०.१ विषय वस्तु	६८
४.४.१०.२ भाषाशैली	६९
४.४.१०.३ लय	६९
४.४.१०.४ शीर्षक	७०
४.४.१०.५ निष्कर्ष	७०
४.४.११ लालीगुराँस बाल कविता सङ्ग्रह	७१
४.४.११.१ विषय वस्तु	७१
४.४.११.२ भाषाशैली	७२
४.४.११.३ लय	७२
४.४.११.४ शीर्षक	७३
४.४.११.५ निष्कर्ष	७३

४.४.१२ तिरमिर तारा बाल कविता सङ्ग्रह	७४
४.४.१२.१ विषय वस्तु	७४
४.४.१२.२ भाषाशैली	७५
४.४.१२.३ लय	७५
४.४.१२.४ शीर्षक	७६
४.४.१२.५ निष्कर्ष	७६
४.४.१३ तारामण्डल बाल गीत सङ्ग्रह	७७
४.४.१३.१ विषय वस्तु	७७
४.४.१३.२ भाषाशैली	७८
४.४.१३.३ लय	७९
४.४.१३.४ शीर्षक	७९
४.४.१३.५ निष्कर्ष	८०
४.४.१४ सुनाखरी बाल गीत सङ्ग्रह	८०
४.४.१४.१ विषय वस्तु	८०
४.४.१४.२ भाषाशैली	८२
४.४.१४.३ लय	८२
४.४.१४.४ शीर्षक	८३
४.४.१४.५ निष्कर्ष	८३
४.४.१५ चहचह बाल गीत सङ्ग्रह	८४
४.४.१५.१ विषय वस्तु	८४
४.४.१५.२ भाषाशैली	८५
४.४.१५.३ लय	८६
४.४.१५.४ शीर्षक	८६
४.४.१५.५ निष्कर्ष	८७
४.४.१६ चिरविर चरी बाल गीत सङ्ग्रह	८७
४.४.१६.१ विषय वस्तु	८७
४.४.१६.२ भाषाशैली	८८

४.४.१६.३ लय	८९
४.४.१६.४ शीर्षक	८९
४.४.१६.५ निष्कर्ष	९०
४.४.१७ घामको घर जूनको छानु बाल गीत सङ्ग्रह	९०
४.४.१७.१ विषय वस्तु	९०
४.४.१७.२ भाषाशैली	९२
४.४.१७.३ लय	९२
४.४.१७.४ शीर्षक	९३
४.४.१७.५ निष्कर्ष	९३

पाँचौँ परिच्छेद :

शोध निष्कर्ष

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

१००